Trebnicul lui Petru Movilă – o contribuție marcantă la dezvoltarea *Molitfelnicului ortodox*

Teofil Ştefan Grosu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi

Abstract: The Trebnic that metropolitan Petru Movilă published in 1646 stands for a crucial point in the history of the Orthodox euchologion. Even if the great clergyman is still considered nowadays a controversial figure due to his attachment for the Occidental theology, the methods he employed, his commitment to the Othodoxy is by any means unquestionable. In a 17th century dominated by a great deal of doctrinal controversies that were determined by an excessive protestant and Catholic proselytism within the Orthodox peoples, Petru Movilă was unequalled at managing to enforce Orthodox resistance and counterbalance the Uniates forcible movements meant to corrupt the Ukrainian Church. For the first time in the history of Eastern euchologion, Petru Movilă's Trebnic employs Western sources like the Rituale Romanum of 1614, belonging to Pope Paul V. There is still an accurate limit to draw when referring to the specific influences this Western work has. The Kievan metropolitan borrowed from the Occidental rite those specific prayers he considered useful for the new realities of the Orthodox world, but had that keenness of judgement to avoid the Roman-Catholic doctrinal errors. Though the Trebnic was initially highly prudently received, many of these arrangements were in time adopted within the whole Orthodox world and even in the Greek editions some influence could be detected.
Keywords: Trebnic, Petru Movilă, Greek editions.

1. Personalitatea şi activitatea liturgică a sfântului Petru Movilă

Petru Movilă este personalitatea cea mai complexă din secolul al XVII-lea[1]. Influența sa este colosală şi se resimte asupra întregii evoluții viitoare a Molitfelnicului în toate tradițiile liturgice ortodoxe. În acelaşi timp, el este cel mai controversat personaj din istoria Bisericii pentru reforma sa liturgică în sânul Bisericii rutene de sub stăpânirea polonă (Florovsky 1979, p. 72). Se trăgea din familia Movilă, familie domnitoare în țările române. Se naşte în anul 1596. Îşi petrece tinerețea în Polonia, datorită situației incerte din Principate. Se călugăreşte în anul 1627 în Marea Lavră a Peşterilor din Kiev şi la scurt timp ajunge arhimandrit al acestei mănăstiri şi, mai apoi, în anul 1632, în urma ajutorului acordat alegerii noului rege al Poloniei, este ales şi uns mitropolit al Kievului, restabilind şi ridicând mitropolia kieviană la un

[1] Vezi lucrările Charipova, 2002, 439-458; Thomson, 1993, 67-119; Nemec, 1968, 365-388; Panaitescu, 1996, 1-154.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

statut şi o importanţă foarte mare în epocă. Un moment semnificativ în reforma iniţiată de mitropolit este înfiinţarea colegiului de la Kiev, în anul 1631[2]. A fost supranumit *omul mai multor lumi* datorită influenţelor primite din tradiţia apuseană (Sevcenko 1984, p. 8). El a format colegiul pe sistemă apuseană, unde limba de predare era latina. De asemenea, va prelua numeroase idei de sorginte apuseană pentru majoritatea cărţilor publicate[3].

Unii teologi ruşi, printre care G. Florovsky, vorbesc de un *pseudomorphosis*[4] şi de un aşa numit *cryptoromanism*[5], care ar fi stat la baza reformei lui Petru Movilă. După părerea aceluiaşi teolog, Petru Movilă a fost un avid occidentalizator (Florovsky 1979, p. 65), care era pregătit să accepte ceea ce găsea în Biserica Romană ca tradiţional şi ortodox, ceea ce era un nonsens (Florovsky 1979, p. 66). Această prezentare foarte sumbră a lui Petru Movilă a stârnit numeroase reacţii, care au reabilitat imaginea renumitului prelat. De pildă F.J. Thomson merge pe ideea că persoana mitroplitului Movilă trebuie înţeleasă în perspectiva epocii în care şi-a desfăşurat activitatea, o perioadă foarte grea pentru Biserica Ortodoxă, prilej cu care îşi putea pierde identitatea în faţa presiunilor din partea bisericii uniate. O reformă liturgică era singura care putea salva situaţia pentru Biserica ortodoxă (Thomson 1993, p. 80). Chiar G. Florovsky recunoaşte importanţa enormă pe care a avut-o Petru Movilă: „*o întreagă epocă din istoria Bisericii Ruse îi poartă numele: epoca lui Movilă*" (Florovsky 1979, p. 64). I se recunoaşte meritul de a restabili pentru ortodoxie statutul legal şi de a fi recuperat un număr mare de locaşuri sfinte (Meyendorff 1985, p. 105). Unii autori nu se reţin în a-l considera pe mitroplitul kievian „*noul Vladimir*" (Charipova 2002, p. 448), căci, asemenea aceluia, a reconstruit marea catedrală Sfânta Sofia din Kiev, un simbol al tradiţiei Rusiei kievene[6]. Acuzele privind renunţarea la ortodoxie aruncate asupra mitropolitului sunt lipsite de fundament, deoarece „*nu există nici o dovadă că ar fi acceptat unirea cu autoritatea papală, iar dacă a intrat în negocieri cu papa a fost în felul unui adevărat mărturisitor al tradiţiei bizantine*" (Graham 1955, p. 352). Dimpotrivă, se consideră că a restabilit ortodoxia în multe din mănăstirile ortodoxe, care, aflate sub persecuţiile uniaţilor, au devenit neortodoxe în ritual (Graham 1955, p. 349).

---

[2] Pentru mai multe informaţii referitoare la viaţa mitropolitului Petru Movilă a se vedea *Istoria Bisericii Române*, I-II, 1957-1958, 5 ş.u.

[3] Vezi Charipova 2006; acestă autoare face un inventar foarte amănunţit al cărţilor găsite în biblioteca personală a mitropolitului kievian şi se ajunge la concluzia că majoritatea erau tratate de teologie apuseană (vezi capitolul *Latin books are readily available: Mohyla s private library*, p. 65 ş.u.).

[4] Autorul este foarte dur şi se exprimă în aceşti termeni „*el a adus ortodoxia la ceea ce poate fi numit în limba latină pseudomorphosis, a reconstruit Biserica pe un edificiu străin, pe ruine; toxina internă iniţiată de Movilă a fost mai periculoasă decât Uniaţia"* (vezi Florovsky 1979, p. 72).

[5] Florovsky 1979, p. 72: *cryptoromanismul a pătruns în linişte şi imperceptibil şi nu i s-a arătat nici o opoziţie.*

[6] Inscripţia de pe frontispiciul bisericii este o mărturie peste veacuri privind marea realizare a mitropolitului vezi Charipova 2002, p. 443.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

Reforma liturgică a mitropolitului Petru Movilă începe cu stabilirea unei norme după care erau obligaţi să se conducă toţi clericii sau pretendenţii la hirotonie. Se stipulau reguli stricte pentru candidaţii la hirotonie, aceştia erau supuşi unui program pregătitor ce consta în învăţarea corectă a dogmelor Bisericii şi a practicii cultice (Meyendorff 1985, p. 106). Pasul următor consta în oprirea tipăririi cărţilor liturgice fără o cenzură foarte dură. Mitropolitul a voit să obţină dreptul de cenzură asupra tuturor publicaţiilor, lucru pe care nu l-a reuşit. Foarte multe dintre cărţile cultice conţineau greşeli mari de ordin liturgic, ceea ce afecta şi puritatea dogmei ecleziale. Se poate înţelege, în această privinţă, măsura foarte dură a lui Movilă de a condamna *Trebnicul de la Lvov*, apărut în anul 1638, ca fiind eretic[7]. În ceea ce priveşte lucrările publicate de Movilă, şirul acestora începe cu tipărirea *Liturghierului*, care, în final, a cunoscut nu mai puţin de patru reeditări[8] (1629, 1637, 1638 şi 1639). *Slujebnicul din 1639* este reprezentativ, fiind cea mai completă ediţie tipărită vreodată în Ortodoxie (Meyendorff 1985, 106). El cuprindea alături de rânduiala celor trei Liturghii şi o serie de litanii foarte întinse, precum şi o mare parte de servicii ocazionale. Se resimţeau în rânduieli influenţe greceşti, ruseşti dar şi latine[9]. Superioritatea acestor ediţii constă nu atât în numărul mare de rânduieli, cât mai ales în numeroasele *rubrici explicative*[10], ceea ce era, evident, o noutate în toată Ortodoxia. Aceste ediţii anunţau tipărirea monumentalei lucări *Trebnicul*. În afară de Liturghier, vor apărea lucrări cu caracter doctrinar şi canonic: *Mărturisirea Ortodoxă* (1642), *Lithos* (1644), *Micul Catehism* (1645), *Nomocanonul* (1629).

L. Charipova vede în succesiunea aceasta de patru cărţi, Nomokanon, Leiturghiarion, Catehism şi Evhologhion, o linie complementară a unui veritabil proiect menit la uniformizarea şi sistematizarea legislativă, liturgică şi dogmatică a Bisericii Ortodoxe (Charipova 2006, p. 45). Acestea atingeau şi numeroase probleme liturgice. În aceste tipărituri se resimte influenţa apuseană. În opinia lui P. Meyendorff, Petru Movilă doar împrumută structura (Meyendorff 1985, p. 101) de tip latin. Suntem de acord cu teologul Jugie în a afirma că mitropolitul „*a împrumutat de la latini ideeile şi metodele care i se păreau drepte şi utile*" (DTC, col. 2065).

2. Trebnicul din 1646

Marea realizare liturgică a lui Movilă rămâne *Trebnicul* publicat în Kiev în 1646. Despre această lucrare a mitropolitului s-au scris foarte multe studii[11], care evidenţiază importanţa acestui monument liturgic pentru istoria Molitfelnicului sau, dimpotrivă, aduc numeroase reproşuri în legătură cu sursele folosite. Titlul extins al acestui Trebnic este acesta: *Evhologhion sau Molitvoslov sau Trebnik, care conţine diferite*

[7] Pentru mai multe amănunte vezi articolul lui Picot 1896, p. 112.
[8] O descriere a acestora se găseşte la J. Jugie, *Pierre Moghila*, în DTC, col. 2067.
[9] Era prezent acel ritual *Passio* preluat din tradiţia romano-catolică.
[10] A se vedea Raes 1942, p. 96-98.
[11] Vezi Wenger 1956, p. 477-499; Dupuy 1990, p. 50-75; Shimoniak 1965; Erikson 1984-1985, p. 68-86; Wenger 1954, p. 144-175; Raes 1935, p. 375-376; L'Hullier 1980, p. 75-82.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

rânduieli bisericeşti pentru folosinţa preoţilor transmise de la început de către sfinţii Apostoli, apoi prin sfinţii părinţi purtători de Dumnezeu în diferite veacuri, şi acum cu binecuvântarea şi la porunca prea înaltului la Dumnezeu şi prea cinstitului domn Petru Moghila, mitropolit de Kiev. Editat în sfânta, marea şi făcătoarea de minuni Lavră a Peşterilor, Kiev, în anul de la naşterea lui Hristos 1646, în a 16 a zi a lunii lui Decembrie (Picot 1896, p. 147).

Volumul era dispus în trei părţi: I – 946 de pagini, II – 263 de pagini şi III – 430 de pagini. Aceste trei părţi însumau împreună 1529 de pagini. Cartea mai cuprindea şi un apendice. Foarte mulţi cercetători sunt de părere că acest Molitfelnic nu este exclusiv opera mitropolitului, ci este o lucrare colectivă. A fost scris sub supravegherea lui Movilă (Graham 1955, p. 354). Motivul scrierii acestei lucrări este cel precizat anterior, şi anume nevoia stringentă pentru o reformă liturgică în contextul pluralist din Biserica ruteană. O reformă era necesară, constată P. Meyendorff, nu numai din cauza unor numeroase abuzuri liturgice, ci şi datorită pericolului iminent de trecere la uniatism (Meyendorff 1985, p. 107). Această carte se voia un răspuns pe măsură la numeroasele acuzaţii ale lui Cassian Sakoviki, care în lucrarea *Perspektiva* acuza Biserica ortodoxă printre altele că nu are o teologie sacramentală explicită. Preoţii ortodocşi erau acuzaţi şi de faptul că nu cunoşteau materia şi forma sacramentelor, le celebrau fără un scop bine precizat (Meyendorff 1985, p. 106).

3. Sursele Trebnicului lui Petru Movilă

Lucrarea este un *compozit* (Florovsky 1979, p. 303). Movilă utlizează toate sursele pe care le găseşte adecvate proiectului său liturgic. În urma unor cercetări exhaustive asupra surselor folosite în Trebnicul movilean, s-au descoperit următoarele influenţe: *manuscrisele slave*, *trebnicele din tradiţia slavă sudică*[12] (Cetinie, Gorazd, Venezia, Milesev, Târgovişte), *trebnicele rutene anterioare* (Stratyn - 1606, Ostrog - 1606), *Rituale Romanum*[13] al papei Paul al V-lea, tipărit în Roma în anul 1614 şi *versiunea ilirică* a operei, *Rituale Romanum*, realizată de Bartolomeu Kasic la Roma în 1640[14]. După unele informaţii recente, se pare că s-a folosit şi *manuscrisul liturgic al episcopului Iov Boretsky* (Charipova 2006, p. 75). Movilă se inspiră din cărţile greceşti pentru a justifica scoaterea unor piese ruseşti precum *ritualul împărtăşirii cu aghiazmă*, care era necunoscut acestei tradiţii. Atunci când găseşte ceva care nu se găsea în izvoarele greceşti, el justifică pe larg această opţiune (Meyendorff 1985, p. 111). În Trebnic apare rugăciunea de 40 de zile a femei lehuze. Această rânduială nu se găsea în Molitfelnicile slavone. Singura sursă era tradiţia greacă (Cornescu 1961, p. 576). În Trebnic, marele prelat a adăugat alte 50 de piese noi liturgice şi a rescris, combinând şi extinzând multe altele mai vechi (Meyendorff 1985, p. 111). Dintre

[12] Nu se ştie precis în ce măsură s-au utilizat.

[13] Vezi ediţia critică *Rituale Romanum. Editio Princeps (1614)*, 2004, 9-442.

[14] *Ritual Rimski*, 1640, p. 73-350 ş.u.; se pare că această lucrare a folosit-o în mod deosebit Petru Movilă.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

aceste piese noi, unele chiar sunt creaţii proprii, originale, pe care le-a compus pentru pentru nevoile de atunci ale credincioşilor. De asemenea apar 37 de servicii religioase care nu se găseau deloc în Evhologhionul grecesc. Dar cel mai mult se observă sursele apusene din acel *Rituale Romanum*. Sunt preluate unele părţi din rugăciunile din ritul roman, iar, pe alocuri, unele rânduieli sunt copiate ad litteram (Meyendorff 1985, p. 110).

4. Conţinutul lucrării

Semnificativă este prefaţa Trebnicului, în care mitropolitul Movilă dezvoltă o serie de idei ale crezului său liturgic. În prima parte dă un răspuns aprig la numeroasele acuzaţii ce veneau din partea romano-catolicilor sau a uniaţilor.

> „Cunoscând în chip desăvârşit că Mântuitorul nostru Iisus Hristos îmi va cere socoteală pentru turma încredinţată în grija mea şi ştiind bine că duşmanii noştri, fraţii mincinoşi ai Sfintei Ortodoxii, în chip cumplit şi cu tărie acuză Ortodoxia de numeroase păcate şi greşeli, fără de ruşine numind pe clericii noştri inculţi şi neştiutori şi incapabili în săvârşirea dumnezeiştilor Taine şi a altor rânduieli sfinte, şi afirmând că Ortodoxia Rusă a căzut în erezie şi nu cunoaşte nici numărul, nici forma, materia, scopul, nici ordinea dumnezeiştilor Taine, şi nu sunt în măsură să le explice şi nu le săvârşesc uniform, de aceea eu, lucrând cu toată puterea dăruită mie de Hristos, m-am angajat să eliberez clerul Sfintei Biserici Ruseşti de o asemenea grijă" (*Trebnik*, 1988, p. 5-6).

Dă un răspuns la aceste acuzaţii, subliniind faptul că săvârşirea uneori incorectă a sfintelor slujbe nu împiedecă eficacitatea lor:

> „Dacă oricare dintre duşmanii noştri arată unele greşeli în Trebnicile tipărite în Lvov, Striatin, Ostrog şi Vâlna, acestora li se va da răspunsul următor: chiar dacă există unele erori sau mici greşeli în aceste Trebnice, ele în nici un fel nu afectează mântuirea noastră, pentru că ele nu schimbă nici numărul, nici puterea, nici materia, nici forma, nici eficacitatea sfintelor Taine, ele nu concordă doar în săvârşirea unor slujbe probabil pentru simplu fapt că urmează vechile practici. În plus, greşelile apar în aceste Trebnice, în parte din cauza neştiinţei şi obrăzniciei unor corectori, într-o oarecare măsură din lipsa de grijă a unor copişti, şi în mod special de la lipsa de cunoştinţe necesare în privinţa acestor lucruri printre păstorii ortodocşi ai Bisericii Ruseşti atunci când ei au lucrat la corectarea şi publicarea acestor cărţi. Pentru că ei nu s-au uitat atât de mult în ce constă materia sau forma Tainelor, ci, după cum erau tradiţiile lor (locale), au eliminat mult din ceea ce era de trebuinţă şi au adăugat ceea ce nu era" (*Trebnik*, 1988, p. 6-7).

În continuare, Movilă face un scurt expozeu, evidenţiind noutăţile publicaţiei:

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

„În această carte, iubite cititorule, vei găsi modul corect de a săvârşi cele şapte Taine ale Bisericii, încredinţate Sfintei Bisericii Ortodoxe sobornicești de Hristos Domnul prin sfinţii apostoli, luată de către mine din Evhologiile greceşti şi din vechile manuscrise ale Trebnicilor slavone. În acestă carte vei afla de asemenea o învăţătură pertinentă despre ceea ce este Taina, în ce constă puterea şi lucrarea fiecărei Taine, despre ce pregătire este necesară înaintea săvârşirii lor, cu ce grijă şi respect trebuiesc îndeplinite, despre modul de a învăţa poporul lui Dumnezeu astfel încât să se poată apropia cu vredinicie de primirea Sfintelor Taine, şi despre cum trebuie acţionat în unele cazuri excepţionale ce pot apărea. Ai în această carte slujba de sfinţirea a casei şi fiecare rânduială pentru diferite rugăciuni şi Tedeumuri, şi ai o învăţătură pertinentă despre întreaga rânduială bisericească. Vei descoperi aici modul cum să întăreşti pe copii ortodocşi ai Bisericii în a şi lucra propria lor mântuire, cum să răspunzi calomniatorilor şi acuzatorilor despre articolele credinţei ortodoxe. În final, vei descoperi unitatea de bază a tuturor dumnezeieştilor Taine, care sunt săvârşite în toate Bisericile!” (*Trebnik*, 1988, p. 8).

Trebnicul are trei părţi care au următorul cuprins:

I. Prima parte dispune de *o introducere* şi *42 de secţiuni* în care se prezintă rânduiala celor şapte Sfinte Taine ale Bisericii şi serviciile bisericeşti cu un rol important în viaţa creştinului ortodox, de la naştere până la moarte. Fiecare sfântă Taină sau serviciu mai important era precedat de o secţiune explicativă. Unele secţiuni sunt atât de întinse, încât ajung până la 50 de pagini. Aceste secţiuni au trei părţi. În prima parte se explică înţelesul tainei în general şi a fiecărei părţi componente din cadrul rânduielii de slujbă, precum şi toate cele necesare pentru o săvârşire corectă (timpul, locul şi lucrurile de trebuinţă). Se discută şi despre atitudinea interioară sau exterioară a preotului slujitor. A doua parte este cazuistică şi discută posibilele probleme ce pot apărea în timpul slujirii şi se oferă o serie de soluţii în acest sens. Secţiunea a treia este de tip pastoral şi cuprinde îndrumări precise privind modul în care preotul trebuie să explice slujba parohienilor săi şi cum să facă faţă la unele înţelegeri ritualistice greşite în rândul creştinilor.

II. A doua parte este formată din *60 de piese liturgice* cuprinzând serviciile pentru binecuvântarea diverselor obiecte din Biserică şi din casă.

III. A treia parte are 44 de rânduieli, adunând numeroase servicii liturgice pentru uzul general, precum şi Tedeumuri şi diverse rugăciuni. Cele trei părţi sunt precedate de un *Apendix* care conţine o serie de formulare tip, pentru a folosi preotului la evidenţa botezurilor, a căsătoriilor, a persoanelor vii şi a celor decedate (Meyendorff 1985, p. 109). Textul serviciilor bisericeşti conţine diferite rubrici detaliate arătând cum trebuie a se săvârşi fiecare în parte şi instrucţiuni speciale pentru slujitor pentru cazuri speciale de slujire, spre exemplu atunci când era nevoit să săvârşească ritul respectiv în compania mai multor preoţi sau chiar a episcopului.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

Acest Trebnic este unic prin structură, claritate şi exhaustivitate; nu există termen de comparaţie între el şi vreunul din Trebnicile anterioare (Raes 1935, p. 375-376). Un lucru foarte important în privinţa cuprinsului îl formează oferirea unor explicaţii despre influenţele preluate din ritualul apusean. Se va face o categorisire a acestora cu trimiteri, pe cât este cu putinţă, la textul sursă. Influenţa ritului roman se resimte în următoarele rânduieli:

1. Prezentarea *teologiei sacramentale apusene* în forma post-tridentină. Apar pentru prima dată într-o carte de cult noţiuni precum: materie, formă şi scop. Când lipsea vreunul dintre acestea în cadrul săvârşirii vreunui serviciu religios, atunci taina în sine nu mai exista, iar preotul săvârşea păcat de moarte (Meyendorff 1985, p. 111). În cadrul rânduielii fiecărei sfinte Taine erau prezentate materia, forma şi intenţia săvârşitorului (DTC, col. 1671 ş.u.).

2. În cadrul slujbei *Sfintei Liturghii*, soluţia găsită de Movilă pentru a lămuri momentul sfinţirii Sfintelor Daruri este de origine romană. Bazându-se pe omilia Sfântului Ioan Gură de Aur „la trădarea lui Iuda" (PG, 49, p. 380), mitropolitul era de părere că actul sfinţirii avea loc la cuvintele de instituire: „*Luaţi mâncaţi (...). Beţi dintru acesta (...)*".

3. *Taina căsătoriei*. Dorind să explice care este materia acestei sfinte Taine, anume consimţământul celor doi tineri, mitropolitul introduce pentru prima dată *întrebarea de consimţământ* în cadrul rânduielii de slujbă (Pruteanu 2010, p. 38). De asemenea, se elimină din cadrul oficiului liturgic întreita procesiune care consta în înconjurarea sfintei mese în timpul cântării celor trei tropare „*Isaie dănţuieşte (...)*" etc., iar la binecuvântarea paharului se rostea altă formulă: „*Binecuvinteză Doamne pe aceştia pe care i-ai încununat*" (Meyendorff 1985, p. 111).

4. *Sfintul Maslu*. Voind să contracareze practica greacă abuzivă de a se acorda această taină şi persoanelor sănătoase înainte de împărtăşire, mitropolitul preia din tradiţia apuseană ideea *extrema unctio*, adică beneficiarul acestei taine era doar adultul botezat, care suferea de o boală foarte grea (DTC, col. 2068). Introduce chiar o slujbă prescurtată a Sfântului Maslu săvârşită de un singur preot în cazuri excepţionale, atunci când bolnavul era pe moarte (*Trebnik*, 1988, p. 475). Rânduiala era foarte scurtă cuprinzând: un apostol, o evanghelie, o rugăciune şi binecuvântarea finală (Pruteanu 2010, p. 240).

5. În cadrul *spovedaniei* se aşază formula de dezlegare în formă latină şi se introduce ideea unei satisfacţii în timp a păcatului iertat (DTC, col 2068) pentru validitatea tainei. În limba latină acea formulă de dezlegare apare astfel „Dominus noster Iesus Christus te absolvat et ego authoritate Ipsius (...) *te absolvo* ab omnibus censuris et peccatis în nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti" („Domnul nostru Iisus Hristos să te dezlege şi eu, prin autoritatea (puterea) primită de la El, te dezleg de toată judecata şi de toate păcatele în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh") (*Rituale Romanum*, p. 52). Se observă că această formulă seamănă izbitor cu cea pe care o avem astăzi în cult. La români a fost preluată prin intermediar moscovit.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

6. *Rânduiala primirii la ortodoxie*. Mitropolitul introduce în Trebnic un rit inedit în Ortodoxie de trecere a neortodocşilor la dreapta credinţă. Nu exista un formular clar şi complet în această privinţă, nici în tradiţia slavă[15], nici în cea greacă[16]. Se simţea lipsa unei uniformităţii liturgice în acest sens. În mare parte formulele de adeziune la ortodoxie seamănă cu cele din cărţile romano-catolice de primire a protestanţilor. Acest rit, deşi se pliază pe formularele apusene, are şi un caracter original. Rânduiala primirii la ortodoxie ocupă în cadrul lucrării nu mai puţin de 150 de pagini (Wenger 1956, p. 76 ş.u.). Ea urmează imediat după slujba Botezului şi a Mirungerii. Mitropolitul Petru Movilă face o categorisire a celor ce doreau să vină la credinţa ortodoxă în felul următor: a. *necreştinii şi socinienii*; b. *protestanţii*; c. *romano-catolicii, uniaţii şi apostaţii*. Primii erau primiţi prin Botez şi Mirungere. Protestanţilor li se prevedea Mirungerea, iar celor din ultima categorie li se cerea o mărturisire de credinţă şi o mărturisire sinceră a păcatelor. Prelatul kievian mergea pe o idee de sorginte apuseană despre indelebilitatea Botezului şi a Mirungerii, adică aceste peceţi duhovniceşti ale celor două taine rămân veşnic imprimate pe sufletul creştinului (Meyendorff 1985, p. 111).

7. *Alte rânduieli liturgice*. Dintre acestea se pot menţiona următoarele: o rânduială deosebită la rugăciunea *când leapădă femeia*, un rit nou la sfinţirea Bisericii, binecuvântarea clopotelor, ritul viaticum[17], slujba numită în latină *ordo comendationis animae*[18]. În pofida acestor influenţe romane nu se pot aduce acuze de erezie, pentru că, deşi corpusculul de rugăciuni conţine unele formulări din tradiţia occidentală, totuşi mitropolitul a avut dreapta socoteală de a şti unde să se oprească, neprimind şi învăţăturile de credinţă romano-catolice.

5. Importanţa Trebnicului movilean

Importanţa acestui Trebnic trebuie văzută prin prisma influenţelor pe care le-a avut asupra întregii tradiţii liturgice ruseşti. Prima mare realizare este oferirea unei uniformităţii de slujire liturgică în Biserica ruteană. În această privinţă, Graham constată în contextul opririi prozelitismului uniat de prin mănăstirile din Kiev că „*Moghilă a restaurat puritatea ritualului ortodox*" (Graham 1955, p. 343). Era un veritabil *manual de teologie* dogmatică, liturgică şi pastorală, care era oricând la îndemâna preotului ce putea găsi rezolvări la toate nevoile pastorale (Meyendorff 1985, p. 110). A servit ca model pentru viitoarele ediţii ale Trebnicului din Ucraina şi din Rusia atât la ortodocşi, cât şi la uniaţi (Raes 1935, p. 361). Deşi la început reticientă în privinţa Trebnicului movilean, Biserica rusă îl va adopta pentru uzul preoţilor în anul 1757, după ce în prealabil l-a supus la câteva mici retuşuri (DTC, col. 2067). A

[15] În tradiţia moscovită pătrunsese obiceiul, mai ales după 1620, de a fi rebotezaţi toţi neortodocşii.

[16] Era încă în uz formularul patriarhului Metodie, care într-o oarecare măsură nu mai putea fi utilizat în noile împrejurări istorice.

[17] O slujbă din ritul latin la binecuvântarea hranei care se consuma în tipul unei zile.

[18] Această slujbă se numeşte „la despărţirea sufletului de trup", vezi Florovsky 1979, p. 71.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

influenţat până şi tradiţia greacă care a preluat, de pildă, rânduiala sfinţirii icoanelor, un obicei străin de practica liturgică bizantină[19].

Bibliografie

Bibliographie hellénique ou Description raisonée des ouvrages publiés par des grecs au dix-septième siècle par Emile Legrand, tome IV, Libraires des Archives Nationales et de la Societé de L'École des Chartes, Paris, 1896.

Charipova 2006: Liudmila V. Charipova, *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev*, 1632-1780, Manchester University Press, Manchester, 2006.

Charipova 2002: Liudmila V. Charipova, *Peter Mohyla and St. Vladimir: Is There a Symbolic Link*, în *The Slavonic and East European Review*, LXXX, 2002, 3, p. 439-458.

Cornescu 1961: C. Cornescu, *Rânduiala Botezului în diferite molitfelnice slave şi româneşti folosite în Biserica Română*, în *Studii Teologice*, 1961, 9-10, p. 576.

DTC = *Dictionnaire de théologie catholique*, contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique, leurs preuves et leur histoire (colectiv: A. Vacant, E. Mangenot, E. Amannn,) X.2 (Messe-Mystique), Librairie Letouzey et Ane, Paris, 1929.

Dupuy 1990: B. Dupuy, *Le dialogue Rutki-Moghila en vue de l'union des Ruthenes* (1612-1647), în *Istina*, XXXV, 1990, 1, p. 50-75.

Erikson 1984-1985: John Erikson, *Reception of the Non-Orthodox into the Orthodox Church*, în *Diakonia*, XIX, 1984-1985, 1-3, p. 68-86.

Evhologhion to mega, Veneţia, 1691.

Florovsky 1979: G. Florovsky, *Ways of Russian Theology*, V.1, in the Collected Works of Georges Florovsky, Emeritus Proffesor of Eastern Church History, Harvard University, Norland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1979.

Graham 1955: Hugh F. Graham, *Peter Mogila-Metropolitan of Kiev*, în *Russian Review*, XIV, 1955, 4, p. 345-356.

Istoria Bisericii Române, manual pentru Institutele teologice, în colaborare: Gheorghe Moisescu, Pr. Stefan Lupsa şi Pr. Alexandru Filipaşcu, Bucureşti, vol. I, 1957, vol. II, 1958.

L'Hullier 1980: Bishop Peter L'Hullier, *The Reception of Roman Catholics into Orthodoxy: Historical Variations and Norms*, în *St Vladimir s Theological Quarterly*, XXIV, 1980, p. 75-82.

Meyendorff 1985: P. Meyendorff, *The Liturgical Reforms of Peter Moghila. A New Look*, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, XXIX, 1985, 2, p. 101-114.

Moghila 1988: Petru Moghila, *Trebnik*, Roma, 1988.

Nemec 1968: Ludvik Nemec, *The Rutenian Uniate Church in Its Historical Perspective*, în *Church History*, XXXVII, 1968, 4, p. 365-388.

Panaitescu 1996: Petre P. Panaitescu, *Petru Movilă. Studii*, ediţie îngrijită, posfaţă, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Szekeley, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

[19] Vezi *Ritus der Ikonenweihe*, 1983, p. 7 ş.u.; în această carte sunt prezentate rugăciunile de sfinţire a icoanelor în cele trei tradiţii liturgice: slavă, greacă şi latină. Textul este precedat de o semnificativă introducere în care se discută filologic şi liturgic apariţia acestor rânduieli; vezi şi *Evhologhion to mega*, 1691, p. 466 (această rugăciune era săvârşită de arhiereu).

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)

Pruteanu 2010a: pr. P. Pruteanu, *Slujba Sfântului Maslu: istorie şi actualitate*, în *Altarul Reîntregirii*, II, 2010, p. 223-242.
Pruteanu 2010b: pr. P. Pruteanu, *Studiu istorico-liturgic asupra slujbei cununiei*, în *Altarul Reîntregirii*, III, 2010, p. 17-46.
Raes 1942: A. Raes, *Le Liturgicon ruthène depuis l'Union de Brest*, în *Orientalia Christiana Periodica*, VIII, 1942, 1-2, p. 96-143.
Raes 1935: A. Raes, *Le Rituel ruthène depuis l'Union de Brest*, în *Orientalia Christiana Periodica*, I, 1935, p. 361-392.
Ritual Rimski, Istomaccen Slovinski po Bartolomeu Kassichiu Popu Bogoslovţu od Druxbae Yesusovae Penintenţiru Apostolskomu, v Rimu, 1640.
Rituale Romanum, Editio Princeps (1614), edizione anastatica, Introduzione e Appendice a cura di Manolo Sodi-Juan Javier Flores Arcas, presentazione di Achille M. Triacca, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2004.
Ritus der Ikonenweihe, Slavisches Institut München, Verlagsabteilung des Slavischen Insituts, München, 1983.
Sevcenko 1984: I. Sevcenko, *The Many Worlds of Peter Mohyla*, în *Harvard University Studies*, VIII, 1984, p. 164-186.
Shimoniak 1965: Wosyl Shimoniak, *The Reforms of Peter Moghila*, Markete University, Slavic Institute, Milwaukee, 1965.
Thomson 1993: F.J. Thomson, *Peter Mohyla's Ecclesiastical Reforms and the Ukrainian Contribution to Russian Culture: A Critique of Georges Florovsky's Theory of the Pseudomorphosis of Orthodoxy*, în *Slavica Gandensia*, XX, 1993, p. 67-119.
Wenger 1954: Antoine Wenger, *La reconciliation des heretiques dans l'Église russe. Le Trebnik de Pierre Moghila*, în *Revue des Études Byzantines*, XII, 1954, p. 477-499.
Wenger 1956: Antoine Wenger, *Les influences du Rituel de Paul V sur le Trebnik de Pierre Moghila*, în *Mélanges en l'honneur de Monsegnieur Michel Andrieu*, Revue de Sciences religieuses, Strassbourg, 1956.

BDD-V3600 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:37:12 UTC)